

TƯ PHÁP HÌNH SỰ NGƯỜI CHƯA THÀNH NIÊN TẠI MỘT SỐ QUỐC GIA VÀ GIÁ TRỊ THAM KHẢO CHO VIỆT NAM

HỒ THẾ THIÊN*

Tóm tắt: Bài viết đánh giá các quy định về tư pháp hình sự tại Hoa Kỳ và một số quốc gia tại châu Âu với nội dung trọng tâm trong việc xác định đối tượng người chưa thành niên, về các biện pháp áp dụng và đặc biệt là hệ thống Tòa án người chưa thành niên tại các quốc gia nêu trên. Đây là những quốc gia, khu vực có nền tư pháp hình sự phục hồi nhằm bảo vệ quyền lợi tốt nhất cho người chưa thành niên và thiên về các biện pháp xử lý mang tính giáo dục thay vì trừng phạt. Qua đó, Việt Nam có thể học hỏi một số kinh nghiệm cho việc hoàn thiện pháp luật về tư pháp hình sự người chưa thành niên trong thời gian tới.

Từ khóa: Tư pháp hình sự, xử lý chuyển hướng, tư pháp phục hồi, người chưa thành niên

Ngày nhận bài: 18/3/2023; Biên tập xong: 23/4/2023; Duyệt đăng: 23/5/2023

JUVENILE CRIMINAL JUSTICE IN SOME NATIONS AND REFERENCE VALUES FOR VIETNAM

Abstract: This article reviews criminal justice regulations in the United States and some nations in Europe, focusing on identifying juveniles, measures to apply and the juvenile court system in these nations. They are all nations and regions with a restorative criminal justice that protects the best interests of juveniles and favors educational rather than punitive remedies. Thereby, Vietnam may learn some experiences for perfecting the law on juvenile criminal justice in the coming time.

Keywords: Criminal justice, diversion, restorative justice, juvenile

Received: Mar 18th, 2023; **Editing completed:** Apr 23th, 2023; **Accepted for publication:** May 23th, 2023

1. Giới thiệu

Theo Điều 1 Công ước quốc tế về các quyền của trẻ em (CRC) thì trẻ em (a child) là người dưới 18 tuổi. Các văn kiện quốc tế sử dụng thuật ngữ như “minor”, “junvenile” (thường sử dụng gắn với tội phạm hình sự), “adolescent” (vị thành viên) hoặc “a child” (trẻ em) đều hiểu rằng là người dưới 18 tuổi theo quy định của CRC. Quy tắc tối thiểu phổ biến của Liên Hợp Quốc về bảo vệ người chưa thành niên (NCTN) bị tước quyền tự do thông qua năm 1990 nêu: “Người chưa thành niên là người dưới 18 tuổi...”. Tương tự, tại châu Âu định nghĩa trẻ em là người dưới 18 tuổi, ngoại trừ đối với Scotland, trẻ em là người dưới 16 tuổi.¹ Quy tắc tiêu chuẩn tối thiểu của Liên Hợp Quốc về hoạt động tư pháp đối với NCTN (Quy tắc Bắc Kinh) đưa ra cách hiểu NCTN là “trẻ em (child) hoặc thanh thiếu niên

(young person)” và “người phạm tội chưa thành niên là trẻ em hoặc thanh thiếu niên bị cáo buộc đã thực hiện hành vi phạm tội hoặc bị phát hiện là đã phạm tội”. Tại Việt Nam, trẻ em và NCTN là hai khái niệm không đồng nhất. Luật Trẻ em năm 2016 quy định trẻ em là người dưới 16 tuổi (Điều 1), nhưng Bộ luật Dân sự năm 2015 quy định người thành niên là người từ đủ 18 tuổi trở lên (khoản 1 Điều 20). Bộ luật Hình sự năm 2015 (sửa đổi, bổ sung năm 2017 – gọi tắt là BLHS năm 2015) và Luật Xử lý vi phạm hành chính năm 2012 (sửa đổi, bổ sung năm 2020) không đưa ra khái niệm trẻ

* Email: Hothienqh85@gmail.com

Thạc sĩ, Khoa Luật, Học viện An ninh nhân dân, Nghiên cứu sinh Trường Đại học Luật Hà Nội

¹ Hội đồng châu Âu (2016), Chỉ thị 2016/800 về các biện pháp bảo vệ trẻ em là nghi phạm hoặc người bị buộc tội theo thủ tục tố tụng hình sự, năm 2016, <https://doi.org/10.30709/eucrim-2016-014//>

em hay NCTN, mà chia nhóm người theo độ tuổi với cách gọi như “...người từ đủ 14 đến dưới 16 tuổi...”² hay “người từ đủ 14 tuổi trở lên, nhưng chưa đủ 16 tuổi...”; “người từ đủ 16 tuổi trở lên...”³ Bộ luật Tố tụng hình sự Việt Nam năm 2015 sử dụng thuật ngữ “người dưới 18 tuổi” và qua quy định về việc áp dụng các biện pháp ngăn chặn, biện pháp cưỡng chế đối với người bị buộc tội dưới 18 tuổi được xác định là người từ đủ 14 tuổi đến dưới 18 tuổi⁴. Có thể hiểu rằng, việc xác định NCTN được pháp luật quốc tế và pháp luật một số quốc gia trực tiếp hoặc gián tiếp thông qua việc xác định độ tuổi. Trong bài viết này, tác giả đề cập đến khái niệm người chưa thành niên là người dưới 18 tuổi.

Tư pháp NCTN là nội dung pháp lý được đề cập trong nhiều văn bản pháp luật quốc tế và pháp luật quốc gia. Nội dung điều chỉnh của pháp luật về tư pháp NCTN khá rộng, được ghi nhận cả góc độ ghi nhận và bảo vệ quyền của NCTN; các quy định riêng nhằm phòng ngừa việc NCTN vi phạm pháp luật; các biện pháp chuyển hướng xử lý NCTN vi phạm pháp luật; quy định bảo vệ quyền của NCTN trong các hoạt động tố tụng; và các điều kiện giam giữ cũng như biện pháp tái hòa nhập cộng đồng. Trợ giúp pháp lý cho NCTN và thi hành án đối với NCTN bị kết án cũng là nội dung trong hệ thống tư pháp NCTN.

Bên cạnh đó, khái niệm về tư pháp NCTN được quy định rõ trong Quy tắc Bắc Kinh năm 1985 là “một phần không thể tách rời khỏi hệ thống tư pháp quốc gia, bao gồm các quy định pháp luật và việc áp dụng những quy định này đối với trẻ em vi phạm pháp luật bởi một hệ thống các cơ quan tư pháp và cán bộ tư pháp với nguyên tắc được xác định như mục đích tối cao là việc hướng thiện và đào tạo NCTN, đồng thời

duy trì sự ổn định và đạo đức xã hội giúp đảm bảo việc xử lý NCTN vi phạm pháp luật sẽ tương xứng với hoàn cảnh, động cơ và tính chất của hành vi vi phạm”.

Từ cách hiểu trên, có thể hiểu tư pháp hình sự NCTN bao gồm hệ thống các quy định pháp luật có liên quan được chỉ định để áp dụng đối với những người dưới 18 tuổi thực hiện hành vi vi phạm pháp luật hình sự, hệ thống các cơ quan áp dụng pháp luật về NCTN và các yếu tố xã hội tham gia vào hoạt động bảo vệ lợi ích của NCTN khi thực hiện hành vi vi phạm pháp luật hình sự.

Một số quốc gia khi ban hành Luật tư pháp NCTN đã cố gắng tìm kiếm giải pháp để phù hợp với đặc điểm phát triển thể chất và tinh thần của NCTN; chỉ áp dụng biện pháp xử lý trong trường hợp cần thiết nhằm giáo dục, giúp đỡ NCTN sửa chữa sai lầm, hòa nhập cộng đồng; các biện pháp xử lý NCTN phạm tội không mang tính trừng phạt mà thiên về đề cao tính giáo dục, phòng ngừa vi phạm; thúc đẩy áp dụng các biện pháp xử lý chuyển hướng để đưa NCTN ra khỏi các quy trình tố tụng. Đặc biệt, biện pháp *xử lý chuyển hướng* đối với NCTN phạm tội không bao gồm biện pháp tước tự do⁵ đang được ưu tiên áp dụng, và là xu thế gần đây của các quốc gia trên thế giới, bởi đây là một yêu cầu cơ bản của pháp luật quốc tế yêu cầu hệ thống tư pháp NCTN tại các quốc gia⁷. Xử lý chuyển hướng ngoài việc tránh hậu quả tiêu cực do thủ tục tố tụng đối với NCTN, đặc biệt là việc để lại án tích đối với NCTN còn giúp NCTN chịu trách nhiệm với thiệt hại đã gây ra và nhận thức được hành vi của mình, thúc đẩy sự tái hòa nhập của NCTN⁸.

⁵ Committee on the Rights of the Child, (2007) General Comment No. 10, p. 22; Committee on the Rights of the Child, (2019) General Comment No. 24, p. 13.

⁶ Điều 40 Công ước về quyền trẻ em 1989.

⁷ UNICEF, Toolkit on Diversion and Alternatives to Detention Xem tại <http://www.unicef.org/tdad/index55653.html> truy cập ngày 10/11/2022.

⁸ Khoản 4 Điều 14 ICCPR.

² Khoản 1 Điều 5; Khoản 3 Điều 134 Luật Xử lý vi phạm hành chính năm 2012.

³ Khoản 1 Điều 5 Luật Xử lý vi phạm hành chính năm 2012, Điều 12 BLHS năm 2015.

⁴ Điều 419 Bộ luật Tố tụng hình sự năm 2015.

2. Tư pháp hình sự người chưa thành niên tại Hoa Kỳ

Tại Hoa Kỳ, Đạo luật liên bang về ngăn ngừa tội phạm và tư pháp NCTN được soạn thảo từ năm 1974, sửa đổi gần nhất vào năm 2018 với tên gọi Đạo luật Cải cách tư pháp NCTN (JJDP) với những quy định yêu cầu các tiểu bang phải tuân thủ về các biện pháp bảo vệ của liên bang đối với NCTN phạm tội. Trong đó, những quy định làm yếu tố cốt lõi của đạo luật như:⁹ (1) Nghiêm cấm việc giam giữ NCTN không bị coi là tội phạm trong trại giam dành cho NCTN hoặc nhà tù dành cho người lớn; (2) Yêu cầu việc giam giữ NCTN cần tách biệt về âm thanh và hình ảnh với người trưởng thành; (3) Đưa NCTN ra khỏi các nhà tù dành cho người lớn và nhà giam giữ dành cho người lớn; (4) Đảm bảo không có sự khác biệt về chủng tộc và sắc tộc trong hệ thống tư pháp NCTN như việc hiện đang có số đông của đại diện cho NCTN da màu trong hệ thống tư pháp NCTN. JJDP yêu cầu các bang trong vòng 03 năm phải chấm dứt hành vi đưa NCTN ra xét xử trước Tòa án dành cho người lớn hoặc vào các nhà tù, nhà tạm giam dành cho người lớn. Để giám sát việc thực hiện JJDP, Bộ Tư pháp Hoa Kỳ đã thành lập Văn phòng Tư pháp NCTN và phòng ngừa tội phạm (OJJDP).

Trên cơ sở quy định của liên bang, mỗi bang ban hành riêng Luật tư pháp NCTN để quy định các nguyên tắc, thủ tục tố tụng tư pháp NCTN, biện pháp áp dụng đối với NCTN phạm tội.

Về độ tuổi chịu trách nhiệm hình sự của NCTN: Các bang của Hoa Kỳ không có các quy định mang tính tiêu chuẩn chung về độ tuổi tối thiểu phải chịu trách nhiệm hình sự. Từ tháng 10/2022, 24 tiểu bang ở Hoa Kỳ không quy định về độ tuổi tối thiểu để truy tố trẻ em, nhưng vẫn còn có những bang quy định về độ tuổi tối thiểu

mà trẻ em sẽ bị xét xử bởi Tòa án NCTN, như bang Florida là từ 7 tuổi (Đoạn 985.031, Chương 985 Tư pháp vị thành niên trong Quy chế Floria 2022), hay Washington DC là 8 tuổi¹⁰. Về độ tuổi tối đa của NCTN tại các bang cũng có quy định khác nhau. Năm 2020, Vermont là tiểu bang đầu tiên ở Hoa Kỳ mở rộng thẩm quyền của Tòa án NCTN xét xử NCTN từ 18 tuổi trở xuống. Năm 2021, một số bang đã nâng độ tuổi tối đa mà NCTN được xét xử tại Tòa án NCTN từ 17 tuổi trở xuống như Missouri, Michigan. Bang Georgia, Texas và Wisconsin... hiện vẫn quy định Tòa án NCTN có thẩm quyền xét xử đối với người từ 16 tuổi trở xuống.

Về hình phạt áp dụng đối với NCTN: Vào những năm 1980, tại Hoa Kỳ, các chuyên gia về phòng ngừa tội phạm cho rằng cần phải có các biện pháp cứng rắn nhằm răn đe và đưa NCTN ra Tòa án hình sự thông thường. Nhiều bang vẫn cho phép áp dụng hình phạt tử hình với người dưới 18 tuổi phạm tội. Tuy nhiên, thực tiễn chứng minh các biện pháp cứng rắn này không làm giảm tỷ lệ tội phạm hay hỗ trợ NCTN tái hòa nhập cộng đồng. Các nhà nghiên cứu lại cho rằng nếu áp dụng các biện pháp cứng rắn thì quyền của NCTN theo CRC có thể bị vi phạm bởi vào thời điểm này, Hoa Kỳ chưa phê chuẩn CRC. Qua các vụ kiện như *Roper* kiện *Simmons* (2005), *Graham* kiện *Florida* (2010), *Miller* kiện *Alabama* (2012), *Montgomery* kiện *Louisiana* (2016) và *Jones* kiện *Mississippi* (2021), Tòa án tối cao Hoa Kỳ thấy rằng “trẻ em khác với người lớn với các quy định trong hiến pháp về mức độ phạm tội”, cho thấy sự bảo vệ của Tu chính án số 8 về nghiêm cấm hình phạt tàn nhẫn nhằm hạn chế hình phạt tử hình đối với NCTN. Vì vậy, Tòa án tối cao đã quyết định cấm tử hình NCTN phạm tội khi chưa đủ 18 tuổi. Ngoài ra, Hoa Kỳ là quốc gia có nền tư pháp phục hồi nhằm bảo vệ NCTN phạm tội. Điều này thể hiện qua các biện

⁹ John Kelly (2019), Bản phân tích hoàn chỉnh về Luật Tư pháp dành cho trẻ vị thành niên mới của Mỹ, <https://imprintnews.org/featured/a-complete-breakdown-of-americas-new-juvenile-justice-law/33331>

¹⁰ Raising the Minimum Age for Prosecuting Children, <https://www.njcn.org/our-work/raising-the-minimum-age-for-prosecuting-children>

pháp được áp dụng đối với NCTN phạm tội tại các bang. Như Luật hình sự tại bang Georgia năm 1999 quy định NCTN từ 14 đến 18 tuổi khi phạm tội lần đầu, ít nghiêm trọng sẽ phải chịu áp dụng các biện pháp giáo dục bắt buộc thay cho hình phạt nếu xét thấy biện pháp giáo dục đạt hiệu quả trừng phạt (Điều 90). Biện pháp giáo dục bắt buộc gồm: Cảnh cáo, giáo dục dưới sự giám sát, đưa vào cơ sở giáo dục bắt buộc (Điều 91).

Về thi hành án phạt tù của NCTN: Hiện nay vẫn còn 24 bang tại Hoa Kỳ áp dụng hình phạt chung thân không ân xá đối với NCTN. Một số bang cho phép NCTN thi hành án tù một thời gian sau đó sẽ được ân xá như Nevada và Tây Virginia là 15 năm, như bang Nebraska cần đến 40 năm...

Về Tòa án NCTN (Juvenile Court): Sự thay đổi lớn trong tư pháp NCTN tại Hoa Kỳ được đánh dấu vào năm 1898 bằng việc thành lập Tòa án NCTN đầu tiên tại bang Chicago, Illinois. Bởi, vào thời gian này, NCTN khi bị buộc tội chịu sự xét xử tại các Tòa án hình sự thông thường với các hình phạt tương tự như người trưởng thành. Đến năm 1899, Đạo luật Tòa án NCTN của bang Illinois trở thành đạo luật mẫu cho các luật về Tòa án NCTN tại các bang khác của Hoa Kỳ với các quy định về thủ tục áp dụng với các vụ án mà có NCTN từ dưới 16 tuổi trở xuống tham gia nhằm diễn giải lại vấn đề pháp lý “lợi ích tốt nhất của trẻ em”¹¹. Sau đó, một số bang đã nâng độ tuổi người được xét xử tại Tòa án NCTN là dưới 18 tuổi.

Để nâng cao hiệu quả của Tòa án gia đình và NCTN của quốc gia, năm 1937, Hoa Kỳ thành lập Hội đồng Thẩm phán Tòa án Gia đình và NCTN Quốc gia¹² nhằm hỗ trợ cho gần 30.000 chuyên gia trong hệ thống tư pháp NCTN như thẩm phán, trọng tài,

ủy viên, Chánh án, nhân viên y tế xã hội, cảnh sát, quản giáo... và hỗ trợ NCTN tìm kiếm công lý.

3. Tư pháp hình sự người chưa thành niên tại châu Âu

Tại Liên minh châu Âu, thuật ngữ “trẻ em” được sử dụng thay thế cho NCTN do các quốc gia châu Âu đều phê chuẩn CRC và xác định tư pháp thân thiện cho trẻ em là lĩnh vực được ưu tiên trong Chiến lược về quyền của trẻ em trong giai đoạn 2016 – 2021.¹³ Tiếp đó, Hiến chương châu Âu về các quyền cơ bản tại Điều 24 đã quy định “Trẻ em có quyền được bảo vệ và chăm sóc cần thiết cho sức khỏe của họ. Trẻ em có thể tự do bày tỏ quan điểm của mình và được xem xét các vấn đề liên quan đến họ phù hợp với độ tuổi và sự trưởng thành”. Với cách tiếp cận trên, Nghị viện và Hội đồng châu Âu đã ban hành Chỉ thị về các biện pháp bảo vệ theo thủ tục tố tụng của trẻ em là nghi phạm hoặc người bị buộc tội trong tố tụng hình sự được ban hành vào năm 2016 (hay được gọi là Chỉ thị dành cho trẻ em) với những quy tắc tối thiểu yêu cầu các quốc gia tại châu Âu áp dụng thống nhất cho trẻ em bị tình nghi, bị cáo buộc phạm tội nhằm đảm bảo “lợi ích tốt nhất của trẻ em”¹⁴. Tuy nhiên, cách quy định trong Chỉ thị dành cho trẻ em không được áp dụng cho giai đoạn thi hành án, bởi quan điểm quá trình tố tụng hình sự đã hoàn thành vào thời điểm tuyên án. Trong vòng 20 năm qua, tư pháp hình sự tại Liên minh châu Âu có nhiều thay đổi, đặc biệt là ở nhiều các quốc gia, ưu tiên áp dụng các biện pháp xử lý chuyển hướng như Đức, Pháp và Thụy Sĩ và nhiều quốc gia hình thành nên tư pháp phục hồi.

Về tuổi chịu trách nhiệm hình sự của NCTN: Các quốc gia tại châu Âu chưa có sự thống nhất về độ tuổi chịu trách nhiệm hình

¹¹ Clapp, Elizabeth Jane (1998), *Mothers of All Children: Women Reformers and the Rise of Juvenile Courts in Progressive Era America*, University Park, Pennsylvania: Pennsylvania State Press. p. 19.

¹² <https://www.ncjfcj.org/>

¹³ Council of Europe (2016), *Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2016-2021)*, Strasbourg, March 2016, p. 4.

¹⁴ Xem tại < <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0800&rid=1>>, truy cập ngày 16/11/2022.

sự. Nghị quyết 2010 về tư pháp thân thiện với NCTN của Hội đồng châu Âu kêu gọi các quốc gia cần quy định độ tuổi tối thiểu phải chịu trách nhiệm hình sự là 14 tuổi. Một số quốc gia ở châu Âu quy định độ tuổi tối thiểu phải chịu trách nhiệm hình sự là từ 10 tuổi trở lên¹⁵ (Anh và xứ Wales, Bắc Ai Len), từ 12 tuổi (Hà Lan, Scotland và Thổ Nhĩ Kỳ), 13 tuổi (Pháp), 14 tuổi (Áo, Đức, Ý, Tây Ban Nha và nhiều quốc gia Trung và Đông Âu), 15 tuổi (Hy Lạp và các nước Scandinavi) hoặc 18 tuổi (Bi). Nhưng tại các quốc gia châu Âu, trẻ em bị hình phạt tù chỉ dành cho người từ 15 tuổi trở lên. Tại Nga hay Litva, việc chia độ tuổi chịu trách nhiệm hình sự theo hành vi nghiêm trọng hay rất nghiêm trọng của tội phạm đối với người từ 14 tuổi. Điều này vấp phải ý kiến trái chiều của một số chuyên gia cho rằng các biện pháp trừng phạt đối với NCTN cần quan tâm đến sự trưởng thành, phát triển về thể chất của cá nhân hơn là mức độ nghiêm trọng của hành vi phạm tội¹⁶.

Về hình phạt áp dụng đối với NCTN: Hệ thống tư pháp NCTN tại châu Âu cho phép NCTN vi phạm pháp luật được hưởng chính sách và áp dụng biện pháp giam giữ như là phương án cuối cùng được lựa chọn. Tuy nhiên, khi việc giam giữ thực sự cần thiết thì NCTN phải được giam giữ tách biệt với người lớn¹⁷. Các biện pháp chuyển hướng được áp dụng để thay thế cho việc áp dụng các quy trình tố tụng như biện pháp hòa giải, hòa giải giữa nạn nhân và người phạm tội hoặc cuộc họp nhóm gia đình. Điều này giúp cho các quốc gia trên khắp châu Âu thực hiện nền tư pháp công lý phục hồi với các biện pháp áp dụng thiên về “giáo dục”

để ngăn ngừa NCTN tái phạm. Tại Pháp, theo quy định của Luật hình sự năm 1992, Luật tư pháp hình sự NCTN, biện pháp giáo dục được áp dụng đối với người từ 10 đến 18 tuổi thực hiện bằng cách đền bù trực tiếp cho nạn nhân hoặc gián tiếp vì lợi ích của cộng đồng, và được thực hiện tại bất kỳ giai đoạn nào của quá trình tố tụng. Biện pháp hòa giải hình sự được sử dụng thay thế cho việc truy tố khi các bên tìm kiếm, nhờ sự can thiệp của một bên thứ ba để thương lượng cho những xung đột mà NCTN phạm tội gây ra. Khi các bên đạt được sự đồng thuận sẽ phải lập thành biên bản và gửi cho Viện công tố để đóng hồ sơ. Phần quy định về NCTN phạm tội trong BLHS Pháp đã được xem xét và sửa đổi lớn vào năm 2021 với những quy định nhằm ưu tiên áp dụng biện pháp giáo dục hơn là áp dụng hình phạt hạn chế quyền và tự do của NCTN phạm tội. Đức cũng ban hành Đạo luật tư pháp NCTN đầu tiên vào năm 1923, sau đó được sửa đổi, bổ sung vào các năm 1953, 1990 và 2008 đã nhấn mạnh đến việc xử lý chuyển hướng và các biện pháp tư pháp giáo dục và phục hồi.

Về thi hành án phạt tù của NCTN: Theo Hướng dẫn của Hội đồng châu Âu tại Nghị quyết 2010 về tư pháp thân thiện với trẻ em, yêu cầu các quốc gia nên thiết lập thời hạn giam giữ tối đa mà trẻ em có thể bị kết án.

Về Tòa án NCTN¹⁸: Tại một số quốc gia châu Âu như Scotland, Bi và Bồ Đào Nha, NCTN phạm tội từ đủ 16 tuổi có thể bị xử lý ở hệ thống tư pháp của người trưởng thành khi rơi vào trường hợp miễn trừ và bị áp dụng các quy định trong luật hình sự dành cho người trưởng thành khi thực hiện một số hành vi phạm tội như tội hiếp dâm, tội cố ý giết người... Thậm chí tại Anh, người từ 10 tuổi có thể được chuyển sang tòa án hình sự dành cho người lớn (Crown Court). Đây là cách mà luật hình sự tại các quốc gia hạ độ tuổi tối thiểu để áp dụng luật hình sự mà không có sự phân biệt NCTN và người

¹⁵ Child Rights International Network, Minimum ages of criminal responsibility in Europe, <https://archive.crin.org/en/home/ages/europe.html>, truy cập ngày 15/11/2022.

¹⁶ Frieder Dunkel (2014), Juvenile Justice Systems in Europe – Reform developments between justice, welfare and ‘new punitiveness’, ISSN 2351-6097.

¹⁷ Nart v. Turkey, App No.20817/04 <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-86189#%22itemid%22:%22001-86189%22>].

¹⁸ Frieder Dunkel (2014), sdd.

trưởng thành. Nhưng tại Đức, Luật tư pháp NCTN cho phép Tòa án NCTN mở rộng phạm vi xét xử đối với người thành niên, giúp cho đối tượng này được hưởng bản án hình sự nhẹ hơn so với người lớn. Tại Đức không cho phép chuyển NCTN sang Tòa án hình sự để xét xử. Tại Pháp, Luật Tòa NCTN đầu tiên vào năm 1912 nhằm hình thành Tòa NCTN, sau đó đổi tên thành Tòa Trẻ em vào năm 1945 (dựa trên Sắc lệnh về NCTN vi phạm pháp luật ngày 02/02/1945), gồm 03 Thẩm phán, trong đó có 01 Thẩm phán chuyên về NCTN. Tòa Trẻ em ưu tiên về tính giáo dục cho NCTN phạm tội.

4. Giá trị tham khảo cho Việt Nam

4.1. Khái quát thực trạng người chưa thành niên phạm tội tại Việt Nam

Thực trạng NCTN vi phạm pháp luật theo Báo cáo của Bộ Công an từ ngày 01/01/2016 đến 31/3/2021, phát hiện 23.641 vụ việc vi phạm pháp luật có liên quan đến người dưới 18 tuổi, trong đó xử lý hình sự là 9.244 vụ/12.371 đối tượng; xử lý hành chính: 12.167 vụ/19.362 đối tượng. Các cơ sở tạm giữ, tạm giam người dưới 18 tuổi tính đến quý I/2021 là 767 đối tượng. Tính đến tháng 6/2021, các trại giam đang quản lý 804 phạm nhân là người dưới 18 tuổi. Trong nhóm các vụ án hình sự do NCTN phạm tội mà Tòa án thụ lý từ ngày 01/01/2018 đến ngày 30/4/2021¹⁹, 5.639 vụ/8.546 bị cáo, nhóm tội xâm phạm sở hữu chiếm tỷ lệ cao nhất, trong đó tội trộm cắp tài sản chiếm 30,5% tổng số vụ án mà Tòa án đã thụ lý; tiếp theo là nhóm tội xâm phạm tính mạng, sức khỏe, nhân phẩm, danh dự của con người, trong đó tội cố ý gây thương tích hoặc gây tổn hại đến sức khỏe của người khác chiếm 14% tổng số vụ án được Tòa án xét xử. Bị cáo là NCTN bị hình phạt tù từ 03 năm trở xuống chiếm 61,3%, bị phạt tù từ 3 năm đến 07 năm chiếm 19,2%, bị phạt cải tạo không giam giữ chiếm 11,1%, cá biệt có 1% bị cáo bị áp dụng hình phạt tù từ 15 đến dưới 18 năm. Phần lớn NCTN phạm tội đều đã bỏ

học hoặc có bố, mẹ ly hôn hoặc mồ côi cha/mẹ. Số NCTN bị Tòa án áp dụng biện pháp giáo dục tại trường giáo dưỡng từ tháng 01/2018 đến tháng 4/2021 có 61 bị cáo.

4.2. Kinh nghiệm gợi mở cho Việt Nam hoàn thiện Luật tư pháp người chưa thành niên

Tại Việt Nam, các quy định nhằm bảo vệ NCTN được quy định trong Hiến pháp năm 2013 và có 30 Bộ luật, luật điều chỉnh các vấn đề về tư pháp NCTN như BLHS; Bộ luật Tố tụng hình sự; Luật Xử lý vi phạm hành chính; Luật Phòng, chống ma túy; Luật thi hành tạm giữ, tạm giam; Luật Thi hành án hình sự; Luật Đặc xá... và hơn 20 văn bản quy định chi tiết, hướng dẫn thi hành về tư pháp NCTN²⁰. Pháp luật hình sự, tố tụng hình sự và pháp luật hành chính có nhiều quy định chuyên biệt để bảo vệ NCTN vi phạm pháp luật như quy định về nhiệm vụ, quyền hạn của cơ quan tiến hành tố tụng và người tiến hành tố tụng, về các biện pháp xử lý đối với NCTN vi phạm...

Về độ tuổi NCTN bị coi là tội phạm: BLHS năm 2015 không sử dụng cụm từ “người chưa thành niên” mà gọi chủ thể bị áp dụng BLHS theo độ tuổi. Nhưng trong khoa học pháp lý khi nói NCTN là chỉ người chưa đủ 18 tuổi. BLHS hiện hành quy định độ tuổi bắt đầu chịu trách nhiệm hình sự tại Việt Nam là từ đủ 14 tuổi (Điều 12). Người từ 14 đến dưới 18 tuổi được chia thành hai giai đoạn từ đủ 14 đến dưới 16 tuổi và từ đủ 16 đến dưới 18 tuổi tương ứng với các phạm vi và mức độ chịu trách nhiệm hình sự khác nhau được quy định riêng tại Chương XII và có thủ tục tố tụng đặc biệt riêng cho NCTN tại Chương XXVIII của Bộ luật Tố tụng hình sự.

Về biện pháp xử lý hình sự NCTN phạm tội: BLHS là căn cứ duy nhất quy định biện pháp xử lý NCTN phạm tội tại Việt Nam, trong đó có những quy định nổi trội như: Không áp dụng hình phạt tù chung thân

¹⁹ Tòa án nhân dân tối cao (2022), sđd.

²⁰ Tòa án nhân dân tối cao (2022), Báo cáo tổng kết thực tiễn thi hành pháp luật liên quan đến tư pháp người chưa thành niên.

hoặc tử hình đối với NCTN, hạn chế mức thấp nhất áp dụng hình phạt tù có thời hạn; áp dụng biện pháp giám sát, giáo dục đối với NCTN phạm tội; áp dụng biện pháp tư pháp giáo dục tại trường giáo dưỡng cho NCTN khi bị truy cứu trách nhiệm hình sự. Mặc dù có sự thu hẹp đáng kể về trách nhiệm hình sự của người từ đủ 14 đến dưới 16 tuổi là chỉ phải chịu trách nhiệm hình sự về tội phạm rất nghiêm trọng và tội phạm đặc biệt nghiêm trọng với 28/314 tội danh được quy định trong BLHS năm 2015, nhưng điều này đồng nghĩa với việc NCTN phạm tội vẫn bị áp dụng các biện pháp hạn chế quyền tự do của mình, đối diện với án phạt tù. Đặc biệt, BLHS hiện hành đã quy định về các biện pháp xử lý chuyển hướng xử lý hình sự từ Điều 92 đến Điều 95 với tên gọi “Các biện pháp giám sát, giáo dục áp dụng trong trường hợp được miễn trách nhiệm hình sự”. Điểm mới của BLHS hiện hành là bổ sung hai biện pháp *khiển trách* (Điều 93) và *hòa giải tại cộng đồng* (Điều 94). Biện pháp hòa giải tại cộng đồng được áp dụng khi NCTN phạm tội được miễn trách nhiệm hình sự, nên về bản chất, biện pháp này là sự kết hợp giữ việc xử lý chuyển hướng và tư pháp phục hồi. Đồng thời, BLHS cho phép người thực hiện tội phạm hòa giải với người bị hại hoặc người đại diện của người bị hại để được đề nghị miễn trách nhiệm hình sự²¹. Cơ quan điều tra, Viện kiểm sát hoặc Tòa án là chủ thể có quyền quyết định miễn trách nhiệm hình sự. Các biện pháp giám sát, giáo dục được áp dụng khi NCTN phạm tội được miễn trách nhiệm hình sự và NCTN phạm tội hoặc người đại diện hợp pháp của họ đồng ý với việc áp dụng một trong các biện pháp khiển trách, hòa giải tại cộng đồng hoặc biện pháp giáo dục tại xã, phường, thị trấn²². Đây là các *biện pháp thay thế xử lý hình sự*, nhằm tăng khả năng áp dụng các biện pháp có lợi hơn cho NCTN vi phạm pháp luật hình sự. Thẩm quyền dụng các

biện pháp xử lý chuyển hướng này là Cơ quan điều tra, Viện kiểm sát hoặc Tòa án áp dụng tùy thuộc vào giai đoạn tố tụng đối với vụ án hình sự.

Về thi hành án đối với NCTN là phạm nhân: Phạm nhân là người dưới 18 tuổi được giam giữ theo chế độ riêng phù hợp với sức khỏe, giới tính và đặc điểm nhân thân. Trại giam có trách nhiệm giáo dục phạm nhân là NCTN về văn hóa, pháp luật và dạy nghề phù hợp với độ tuổi, học vấn, giới tính và sức khỏe để chuẩn bị cho tái hòa nhập cộng đồng sau khi chấp hành xong án phạt tù. Phạm nhân là NCTN không phải làm công việc nặng nhọc, tiếp xúc với các chất độc hại và được chăm sóc y tế như người trưởng thành, đảm bảo tiêu chuẩn định lượng bữa ăn và tăng thêm thịt cá...

Về Tòa gia đình và NCTN: Được thành lập từ năm 2018²³, đây là dấu ấn quan trọng trong tiến trình cải cách tư pháp nhằm bảo đảm quyền cho NCTN vi phạm pháp luật tại Việt Nam. Theo quy định tại Điều 30, 38 và 45 Luật Tổ chức Tòa án nhân dân năm 2014 thì Tòa gia đình và người chưa thành niên được tổ chức tại Tòa án nhân dân cấp cao, Tòa án nhân dân cấp tỉnh và Tòa án nhân dân cấp huyện. Tòa gia đình và NCTN được thí điểm mô hình đầu tiên tại thành phố Hồ Chí Minh và tỉnh Đồng Tháp, hiện đã triển khai tại 38 tỉnh, thành phố và tại 03 Tòa án nhân dân cấp cao. Trong giai đoạn đầu thành lập, Tòa án nhân dân tối cao chỉ tách riêng các vụ việc về hôn nhân và gia đình và NCTN để giao thẩm quyền cho Tòa gia đình và NCTN. Trước ngày 21/9/2018, các vụ án về hình sự vẫn giao cho Tòa hình sự giải quyết chung, sau đó việc xét xử vụ án hình sự có người tham gia là người dưới 18 tuổi được xác định thuộc thẩm quyền của Tòa gia đình và NCTN²⁴.

²³ Thông tư số 01/2016/TT-CA ngày 21/1/2016 của Tòa án nhân dân tối cao quy định việc tổ chức tòa án gia đình và người chưa thành niên.

²⁴ Tòa án nhân dân tối cao (2018), Thông tư số 02/2018/TT-TANDTC ngày 21/9/2018 quy định chi tiết việc xét xử vụ án hình sự có người tham gia tố

²¹ Khoản 3 Điều 29 BLHS.

²² Điều 92; Khoản 2 Điều 91 BLHS.

Tuy nhiên, mới chỉ có 16 tội danh mà bị cáo là người từ đủ 14 đến dưới 16 tuổi phạm tội đặc biệt nghiêm trọng được xét xử tại Tòa gia đình và NCTN, và những người dưới 18 tuổi trong nhóm không thuộc quy định tại Điều 4 Thông tư số 02/2018/TT-TANDTC sẽ được xét xử tại Phòng xét xử thân thiện. Tại những địa bàn chưa thành lập Tòa gia đình và NCTN thì việc xét xử do Thẩm phán chuyên trách thực hiện với yêu cầu Thẩm phán không được mặc áo choàng và không xét xử lưu động²⁵.

Từ những quy định hiện hành của pháp luật Việt Nam về độ tuổi chịu trách nhiệm hình sự, biện pháp áp dụng, thi hành án và Tòa án NCTN..., pháp luật Việt Nam cũng đã hình thành nền tảng tư pháp NCTN và hệ thống này cũng đang vận hành hiệu quả. Tuy nhiên, để bảo đảm tốt hơn nữa quyền của NCTN phạm tội cũng như hướng tới giáo dục NCTN hay phòng ngừa tái phạm đối với NCTN. Việt Nam cần học hỏi những quy định tiên bộ của các quốc gia có nền tư pháp phục hồi như Hoa Kỳ và một số quốc gia châu Âu để hoàn thiện tư pháp NCTN tại Việt Nam, cụ thể:

Một là, xây dựng luật riêng về tư pháp NCTN, trong đó có các quy định cụ thể về biện pháp xử lý chuyển hướng NCTN theo hướng “giáo dục” giúp Việt Nam hình thành các yếu tố của nền tư pháp phục hồi khi xử lý NCTN phạm tội, giúp NCTN không tái phạm và tái hòa nhập cộng đồng như một số quốc gia châu Âu đã thực hiện thành công. Luật tư pháp NCTN có nhiệm vụ hệ thống, thống nhất các quy định về biện pháp xử lý và hình phạt phù hợp với tính chất, mức độ hành vi và nhu cầu của NCTN với quy trình thân thiện, riêng biệt, nhạy cảm giới để giám sát, giáo dục, phục hồi NCTN tại cộng đồng hiệu quả.

Hai là, Luật tư pháp NCTN cần có quy định cụ thể về việc xử lý NCTN phạm tội từ đủ 16 đến dưới 18 tuổi. Khi BLHS hiện hành

quy định người từ đủ 16 tuổi đến dưới 18 tuổi phạm tội ít nghiêm trọng khi được miễn trách nhiệm hình sự thì áp dụng biện pháp giáo dục tại xã, phường, thị trấn. Trong khi đó, NCTN không được miễn trách nhiệm hình sự thì có thể áp dụng hình thức cảnh cáo²⁶ hoặc phạt tiền. Như vậy, NCTN phạm tội được miễn trách nhiệm hình sự nhưng kết quả xử lý lại nặng hơn cảnh cáo. Vì vậy, Luật tư pháp NCTN cần bổ sung hình phạt cảnh cáo đối với người phạm tội dưới 18 tuổi để có căn cứ áp dụng trong thực tiễn. Bên cạnh đó, Luật tư pháp NCTN cần bổ sung thêm các biện pháp tư pháp phục hồi cho NCTN từ 16 đến 18 tuổi phạm tội thay vì xem xét yếu tố nguy hiểm cho xã hội của hành vi như bắt buộc đi học, đặt dưới sự giám sát và có hướng dẫn, lao động công ích... với các điều kiện để được áp dụng các biện pháp tương ứng.

Ba là, quy định trong Luật tư pháp NCTN cần làm rõ việc ưu tiên áp dụng các biện pháp hòa giải nhằm hạn chế hình phạt tù và xác định hình phạt tù là biện pháp cuối cùng. Việt Nam bước đầu xây dựng hệ thống pháp luật điều chỉnh việc áp dụng biện pháp xử lý chuyển hướng tại BLHS và Luật Xử lý vi phạm hành chính, Bộ luật Tố tụng hình sự và các văn bản quy định chi tiết thi hành. Mặc dù các biện pháp áp dụng đối với NCTN phạm tội nhấn mạnh và ưu tiên áp dụng biện pháp xử lý chuyển hướng thay hình phạt và hạn chế hình phạt tù nhưng trong số 2.962 người bị kết án vào năm 2021, mới chỉ có 06 người được áp dụng biện pháp giáo dục tại xã, phường, thị trấn; con số này vào năm 2020 là 02/2.272 người bị kết án. Riêng năm 2019, chỉ có 01 người bị áp dụng biện pháp khiến trách trên tổng số 2.453 người bị kết án²⁷. Trong giai đoạn 2019 – 2021, chưa có trường hợp được áp dụng biện pháp hòa giải tại cộng đồng.

Bốn là, cần đưa thêm các chủ thể vào quy trình tư pháp phục hồi đối với NCTN phạm tội. Hiện nay, việc tước tự do của

tụng là người dưới 18 tuổi thuộc thẩm quyền của Tòa gia đình và người chưa thành niên.

²⁵ Điều 7 Thông tư số 02/2018/TT-TANDTC.

²⁶ Điều 98 BLHS năm 2015

²⁷ Tòa án nhân dân tối cao (2022), sđd.

NCTN phạm tội được thực hiện bởi Tòa án nhân dân, Viện kiểm sát nhân dân, Cơ quan điều tra nhưng lại chưa có sự thống nhất về cơ quan đứng ra làm đầu mối quản lý nhà nước chung về tư pháp NCTN (Hoa Kỳ giao cho Bộ Tư pháp). Bên cạnh đó, một nền tư pháp phục hồi cần đề cao vai trò của các chủ thể khác như Hội Phụ nữ, Đoàn Thanh niên và tổ chức xã hội, trung tâm đào tạo nghề tham gia vào để tác động đến NCTN phạm tội và tham gia vào quá trình áp dụng các biện pháp xử lý chuyển hướng đối với NCTN phạm tội cũng như giúp NCTN tái hòa nhập cộng đồng như tham gia với tư cách là Hội thẩm nhân dân. Xu hướng tại các quốc gia khi áp dụng biện pháp xử lý chuyển hướng NCTN đòi hỏi có sự đánh giá toàn diện các thông tin được thực hiện bởi hệ thống các nhân viên công tác xã hội như hoàn cảnh, đặc điểm nhân thân, gia đình, quan hệ xã hội. Tại Việt Nam, các thông tin này được cung cấp bởi Cơ quan điều tra.²⁸ Việt Nam đang bước đầu quy hoạch mạng lưới các cơ sở trợ giúp xã hội giai đoạn 2016 - 2025²⁹, trong đó có trợ giúp trẻ em nhưng lại chưa có quy định cụ thể về vai trò của nhân viên công tác xã hội trong việc áp dụng biện pháp xử lý chuyển hướng đối với NCTN vi phạm pháp luật. Đặc biệt, Việt Nam có thể tham khảo Hoa Kỳ khi cho phép áp dụng biện pháp xử lý chuyển hướng thông qua một Chương trình giáo dục bắt buộc do một cơ quan nhà nước giám sát, sau đó Thẩm phán quyết định miễn trách nhiệm hình sự khi NCTN được cấp chứng chỉ hoàn thành chương trình.

Năm là, cần quan tâm đến đào tạo đội ngũ Thẩm phán thụ lý, xét xử vụ án có NCTN tham gia. Với yêu cầu đội ngũ Thẩm phán tại Tòa gia đình và NCTN là người có am hiểu tâm lý NCTN và có kỹ năng giải quyết vụ án mà có NCTN tham

gia tố tụng là nội dung cần được quan tâm trong thời gian tới, nhưng thực trạng hiện nay các Thẩm phán thường tập trung vào việc xử lý NCTN mà ít quan tâm, tìm hiểu, đánh giá những tổn thương mà việc áp dụng hình phạt hạn chế quyền tự do của NCTN sẽ tác động sau này./.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Công ước của Liên Hợp Quốc về các quyền trẻ em năm 1898.
2. Committee on the Rights of the Child, (2007) General Comment No. 10, p. 22; Committee on the Rights of the Child, (2019) General Comment No. 24, p. 13.
3. Council of Europe (2016), Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2016-2021), Strasbourg, March 2016, p. 4.
4. Clapp, Elizabeth Jane (1998). *Mothers of All Children: Women Reformers and the Rise of Juvenile Courts in Progressive Era America*. University Park, Pennsylvania: Pennsylvania State Press. p. 19.
5. Frieder Dunkel (2014), *Juvenile Justice Systems in Europe – Reform developments between justice, welfare and ‘new punitiveness’*, ISSN 2351-6097
6. Hội đồng châu Âu (2016), Chi thị 2016/800 về các biện pháp bảo vệ trẻ em là nghi phạm hoặc người bị buộc tội theo thủ tục tố tụng hình sự, năm 2016, <https://doi.org/10.30709/eucrim-2016-014> // .
7. John Kelly (2019), Bản phân tích hoàn chỉnh về Luật Tư pháp dành cho trẻ vị thành niên mới của Mỹ, <https://imprintnews.org/featured/a-complete-breakdown-of-americas-new-juvenile-justice-law/33331>
8. Quốc hội (2012), Luật Xử lý vi phạm hành chính 2012, sửa đổi năm 2020.
9. Quốc hội (2015), Bộ luật Hình sự năm 2015, sửa đổi, bổ sung năm 2017.
10. Quốc hội ((2015), Bộ luật Tố tụng hình sự năm 2015.
11. Raising the Minimum Age for Prosecuting Children, <https://www.njjn.org/our-work/raising-the-minimum-age-for-prosecuting-children>
12. Tòa án nhân dân tối cao (2016), Thông tư số 01/2016/TT-CA ngày 21/1/2016 của quy định việc tổ chức tòa án gia đình và người chưa thành niên.
13. Tòa án nhân dân tối cao (2018), Thông tư số 02/2018/TT-TANDTC ngày 21/9/2018 quy định việc xét xử vụ án hình sự có người tham gia tố tụng là người dưới 18 tuổi thuộc thẩm quyền của Tòa gia đình và người chưa thành niên.
14. Tòa án nhân dân tối cao (2022), Báo cáo tổng kết thực tiễn thi hành pháp luật liên quan đến tư pháp người chưa thành niên.

²⁸ Điều 416 Bộ luật Tố tụng hình sự năm 2015.

²⁹ Thủ tướng Chính phủ (2015), Quyết định số 524/QĐ-TTg ngày 20/4/2015 của Thủ tướng Chính phủ phê duyệt Đề án củng cố, phát triển mạng lưới các cơ sở trợ giúp xã hội giai đoạn 2016-2025.